

Régi álmom, hogy egyszer megtalálom a megfejtését annak, hogyan lehet az olvasót merénylet áldozatává tenni. Illetve kettős álom ez, mert beleszövődik egy másik álomba, hogyan lesznek az elágazó ösvények kertjéből összefüggő parkok? E két kérdés tulajdonképpen ekvivalens, egy és ugyanaz, ha bármelyikre találnék válaszalternatívát, tulajdonképpen két választ találnék egyben. Látható, két műről van itt szó, két reprezentatív műről, mert ezt sem érdemes elhallgatni: Julio Cortázar *Összefüggő parkok* című kiselbeszéléséről, illetve Jorge Luis Borges *Az elágazó ösvények kertje* című művéről.

Megközelítésemben Berszán István fogalmaira fogok hagyatkozni, melyeket a *Terepkönyv*¹ című munkájában vezet be: „tájékozódás”, „az olvasás ideje”, „beletalálni [a gesztusokba]”, „terep”, „gesztusok”, „tájékozódási pontok”, „követés”, „tájékozódásbeli gesztus”, „olvasás-gesztus”, „a történet meghívása”, „kockázat”, „áldozat”, „nyomvonal”, „gesztusgyakorlat”, „[a tér] bejárása”.

Mindkét történet igen egyszerű, ha csupán a narratív szálakat követjük, igen könnyen summázhatjuk őket. Vagyis. Borges története az első világháborúban játszódik (1916), ahol a brit hadak titkos támadást szerveznek a németek ellen. Ju Cun doktor – Hans Rabener porosz kémmeleggel együtt – ismeri a tervezett támadás pontos helyét. Richard Madden kapitány – aki mellesleg ír tiszt, Anglia szolgálatában, és akinek származása miatt nem éppen feddhetetlen a neve – tudomást szerez kémtevékenységükről. Előbb Hans Rabener (fedőneve: Viktor Runeber) leplezi le, illetve meg is gyilkolja őt, majd Ju Cun doktor retrospekciójából kiderül, hogy a doktort telefonon értesíti a tényről, hogy tevékenységük lelepleződött, továbbá várhatóan ő is annak a sorsnak néz elébe, melynek Hans Rabener kicsivel korábban. A telefonbeszélgetés remek egérutat biztosít a professzornak, hogy küldetését mégis végrehajtsa. Kocsit fogad, megérkezik a vonatállomásra, s bár Ashgrovéba igyekszik, szándékosan egy távolabbi állomásra vált jegyet. Richard Madden a kifutó vonat távoztakor ér az állomásra, tehát nyilván lekési, Ju Cun professzor így negyven perc lépéselőnyre tesz szert. Ju Cun megérkezik Ashgrovéba, az állomáson gyerekek irányítják doktor Stephen Albert házához. Az útbaigazítás igencsak egyszerű: „a ház messze van, de nem tévedhet el, ha a bal oldali úton megy, és minden útkereszteződésnél balra fordul.”² Ju Cun kezdetben Madden ténykedését sejtí a szokatlan útmutatásban, aztán Cui Pen dédapjára emlékezve rájön, hogy ez tulajdonképpen a tökéletes módja annak, hogy az ember beletaláljon egy labirintus közepébe. A dédapa – Jünnan kormányzója – életének alkonyán visszavonult hivatali tevékenységéből, hogy megírjon egy regényt, és elkészítsen egy tökéletes labirintust. A dédapa vállalkozását a család bukásként könyvelte el. A regénynek, szerintük, csak logikátlan töredékei maradtak fenn, a labirintusra pedig soha nem letek rá. Ju Cun megérkezik Stephen Albert házához, aki a meglepetés minden jele nélkül fogadja őt (valószínűleg az is közrejátszhat, hogy a sinológus, S. Albert, összetéveszti Ju Cunt Hsi Peng konzullal). A házigazda rögtön felajánlja, hogy megmutatja Cui Pen labirintusát. Az oly sokat kutatót és nemlétezőnek hitt labirintusról egyszerre lepereg a homály, a szerkezet nem más, mint egy elefántcsontból készült, szimbolikus miniatűr. A könyvről magáról is érdekes dolgok derülnek ki. Ez tulajdonképpen az előbbi miniatűr kiegészítője, vagy fordítva – valójában lényegtelen. A könyv és a miniatűr tehát egyazon mű két egymást kölcsönösen kiegészítő komponense. Hamar kiderül az is, hogy a mű címe nem térbeli elágazásokra utal (*Az elágazó ösvények kertje*), hanem időbeli szóródásra. A könyv alapvető poétikája, hogy amikor valamelyik szereplője válaszúthoz közeledik, a kötet több alternatíván kezd futtatni a szálakat (egy véres összeapásban talán meghal a szereplő, talán túléli, talán mindketten túlélnek, talán mindketten meghalnak), ami tulajdonképpen nem jelent kevesebbet, mint hogy minden megoldást érvényesnek tekint és számításba vesz a jövőben. Ezek az alternatívák a későbbiekben, azaz a jövőben egymásba futnak, a találkozások pontjain újabb választásokat, döntéseket téve szükségszerűvé, ismét elágaznak, ily módon beleterelve a végtelenbe, a lezárhatatlanba a regényt. A regényben tehát idők jönnek létre, idők egész sora, melynek „többségében nem létezőnk.”³

A kertben kivehetővé válik Madden kapitány alakja, Ju Cun minden látszólagos előzmény nélkül hátba lövi Stephen Albertet. Ekkor dől el tulajdonképpen a küldetés sikere, a világsajtó méretes címszavakban hozza a hírt, miszerint meghalt Stephen Albert sinológus. Ju Cun „Főnöke”, aki az újságok hasábjain vizslat folyton a rejtjelezett üzenetek után, hamar rádöbben a hír jelentőségére. A hely neve, ahol a támadás várható: Stephen.

Erős kételyeim vannak, hogy Cortázar elbeszélését sűrítettebb narratív formába tudnám konvertálni, mint maga a mű.

Az olvasó – azaz én, te vagy ön – (képtelenség más módon emlitenem, hiszen névtelen, illetve a szöveg E/2-ben, azaz egyes szám második személyben beszél róla) visszaérkezik(/em/el) vidéki birtokára(/omra/odra). Cigaretta gyűjt, élvezi a fák közötti kőszáló alkonyi szellőt az ablakon túl, kényelmesen elhelyezkedik kedvenc bársonybevonatú karosszékekben, és olvasni kezdi a regényt, melyet nemrég szakított meg üzleti ügyei miatt. A regény cselekménye éppen most kezd izgalmas lenni. Egy merényletnek, összeesküvésnek vagyunk tanúi, melyet feltételezhetően a feleség, illetve annak szeretője készül véghezvinni a birtok ura ellen. Minden részlet a helyén, még a lehetséges hibákkal is számolnak. A gondnok már nincs háznál, a kutyák szófogadóan hallgatnak. Az asszony megadja a férj – egyéni habitusaiból kikövetkeztethető – tartózkodásának igencsak valószínűsíthető paramétereit, az asszony egy másik ösvényen távozik, míg a szerető egy törrel kabátja alatt behatol a lakásba, és rátalál a birtok urára, amint kedvenc bársonybevonatú karosszékekben éppen egy regényt olvas. Persze, itt igencsak nagy pácban vagyok, ugyanis a szöveg eredetijében elég nyilvánvaló, hogy a két olvasó, azaz a merénylő által megtalált, illetve a merénylet történetének olvasója egybeesik. Ez a nehézség tulajdonképpen abból adódik, hogy amikor nekikezdtem a történet summázásának, szándékosan igyekeztem kihagyni azokat a finom utalásokat, nyomvonalakat, melyek egybemosásuk két alakot. Ennek nyilván tétje is van, azaz én magam mindenképp szánok neki, hiszen valójában annak szeretnék nyomába eredni, hogy hogyan készültek ezek a nyomvonalak az olvasás idejében, ezért letakartam őket, hogy csak a csupasz történetet látsszék.

Induljunk ki abból, hogy a két elmesélt szöveg hasonlít egymásra. Mindkettőben gyilkosság történik, de ezen túlmenően is akadnak sokkal súlyosabb megfelelések, mégpedig az, hogy mindkét gyilkosság az olvasás idejében történik. Nyilván a második szöveg esetén könnyen belátható, miről beszélek, viszont ahhoz, hogy ezt a kijelentést hogyan igazítom első történetünkre, szeretnék egy rövid magyarázatot fűzni. Az a feltevés, és ezt a továbbiakban tényként fogom kezelni, hogy a Borges történetében Ju Cun

tulajdonképpen saját történetének olvasója. Ez nem holmi légből kapott ötlet, a szöveg magán hordozza feltevésem nyomait. Egyrészt Ju Cun a vonaton ad egy tanácsot: „aki valami szörnyű tettet akar véghezvinni, képzelje, hogy már véghez is vitte, kényszerítse a jövőt, hogy éppen olyan visszavonhatatlan legyen, mint a múlt.”⁴ Ju Cun tehát hisz abban, hogy az ember beleírhat a saját idejébe, azaz létrehozhatja a saját idejét, melyben tetszés szerint tájékozódik. Az ember, akár egy szöveg megírásakor, időt hoz létre, melyet maga választ. Valami ilyesmit állít itt Ju Cun. Idő tehát nemcsak egy, hanem több van, ennek megfelelően ahány a történet, annyi az idő. Ju Cun elkezd megírni ezen a ponton saját történetét, aki pedig saját történetét kezdi írni, az eközben saját időt is konstruál magának. De én korábban valami mást állítottam. Mégpedig azt, hogy Ju Cun saját történetének, illetve saját idejének az olvasója. Megmagyarázom: „A jó tanácsról, hogy forduljak mindig balra, eszembe jutott, hogy ez a szokásos módja annak, hogy az ember beletaláljon egy labirintus közepébe.”⁵ Nemhiába van itt labirintusról szó. Arról a labirintusról, amelyről később a szöveg metaforájaként beszélnek. A szöveg mint labirintus. Ju Cun tehát ezen a ponton láthatóan (!, azért szükségeltetik ide ez a zárójel, mert látnis formában már akkor kezdetét veszi az említett aktus, amikor Ju Cun kilép lakásából) elkezd olvasni a saját maga által írt időt és szöveget. Elkezd tájékozódni benne. Igyekszik a történet közepe felé haladni (ezért az útbaigazításoknak megfelelően minden adott tájékozódási pontnál a baljára eső opciót választja), ami tulajdonképpen a Stephen Albert házához való megérkezés lesz. Ezt ő jobban tudja nálunk.

Vannak további megfelelések. Borges ösvényekről beszél, labirintusról, Cortázar fákról, sövényekről, tölgyparkról. Ez nem véletlen. Vagyis az időben való tájékozódásnak vannak markerei. Ezek valójában tájékozódási pontok. Tulajdonképpen ezzel játszik el Umberto Eco, amikor elméleti munkájának azt a címet adja, *Hat séta a fikció erdejében*, vagy akár Kányádi, amikor a *Fától fáig* címet választja. A természeti elemek mint a történet olvasásában való tájékozódás kitüntetett pontjai.

Itt viszont, ha nem akarunk felületesek lenni, meg kell jegyeznünk, hogy adódik némi különbség is. Cortázar címe bár fenntartja a kapcsolatot, mégis másról beszél, mint a Borgesé. Összefüggő parkok, Az elágazó ösvények kertje. Elágazás és összefüggés. Némiképp azt is mondhatnánk, hogy bár feltételei lehetnek egymásnak, mégis ellentétes irányú akcióminőségeket jelölnek ki. Eszerint belátható, hogy a két mű különbözőképpen kérdez. Borges tulajdonképpen ezt kérdezi: mi van akkor, amikor több olvasás ideje találkozik? Merthogy erről van szó. Ju Cun saját történetét kezdi írni és olvasni. Eközben Stephen Alberttel együtt belépnek egy második olvasás-időbe, Cuj Pen regényének idejébe, és közösen kezdenek tájékozódni benne. Ju Cun tudja, hogy egyszerre két olvasás-időben nem lehet részt venni. Amikor közösen belépnek Cuj Pen történetébe (regényébe, idejébe), Ju Cun kilép saját történetéből, de oly módon, hogy ezek az oda-vissza, ki-be járárok bele vannak írva a saját történetébe, és tervszerűen alakítják azt. Az utolsó belépés/váltás úgy van megcsinálva, hogy záró legyen mindkét történet számára. És azzal még nem is számoltam, hogy eközben mi magunk is – olvasók – ki-be járunk a történetek idejében. E történet tehát arról is szól, hogy az olvasás-idők között választani kell. Szimultán nem lehet két időben tájékozódni. Cortázar tovább lép, és így teszi fel a kérdést: És mi van, ha mégis lehet, ha az idők nemcsak elágaznak, ha az idők közül nemcsak választani lehet/kell valamelyiket, hanem olykor egymásra is csúsznak, megfelelnek egymásnak oly módon, hogy még akaratlagosan, intencionálisan sem tudjuk szétválasztani egymástól őket? Ahhoz, hogy ez a kérdés működjön, valamit premisszaként kell elfogadnia. Azt kell evidenciaként elfogadnia, hogy nemcsak egy idő van, azaz a borges-i szöveg egyik előfeltételezését, hogy idők vannak, nem pedig idő („Az elágazó ösvények kertjét ráhagyom a különböző jövőkre (nem mindre)”)⁶ – olvasható egy kis cetlin Cuj Pen utókor(ok)hoz szóló üzenete, melyet szövege sorsáról ír.) És valóban, Cortázar ezt csinálja meg. Egymásra csúsztat két olvasás-időt, oly módon, hogy a választás nemhogy kötelező, de még szándékolható se legyen. Egyszerre (egy időben) vagyunk olvasói és áldozatai egy merényletnek. Jobban mondva, Cortázar szerint az idők végtelen alternációi között meglehetünk két olyan időt, amelyekben egybeesik egy gyilkosság nyomvonalának követője és a gyilkosság nyomvonalának legfontosabb alakja. Cortázar története ott kezdődik, ahol befejeződik, vagy még pontosabban: ott végződik, ahol elkezdődik, ami azért érdekes, mert a kezdeti és a zárópont perspektívájából szemlélve a kérdést, a fentebbi kérdésre adható válasz nagyon egyszerű. Két történetben, két olvasás-időben úgy lehet egyszerre tájékozódni, ha a borges-i idő-variánsok elágazását egy körön képzeljük el. Egyetlen alakzat van (illetve kettő, ha a gömböt is számításba vesszük), melynek kezdeti és végpontja teljesen egybeesik (ha ezt az origóból mérjük), és a kezdettől végig megtett út teljesen megfelel a végtől kezdetig megtett útnak – ez a kör. Az elágazás pontját jelöljük ki egy tetszőleges kör bármelyik pontján. Cortázar tulajdonképpen rövidzárlatot csinál a borges-i sémában. A 'bármelyik' nem véletlenül van kiemelve. Ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy adódjon/következzen be ezen a tájékozódáson, gesztusgyakorlaton bárhol az elágazás pontja, pillanata, az így kettéváló idők akkor is ugyanazt az ívet fogják bejárni. Ez még mindig azt jelenti, hogy vannak idők, a különbség a borges-i sémához mérten csak az, hogy előfordulhat két olyan idő az idők sorában, melyben ugyanaz a tájékozódás, ugyanazok a gesztusgyakorlatok vezetnek a következő döntéshelyzetig, a következő elágazásig. Ha az elágazás tehát egy körre torkollik, nem pedig szétágazó ösvényekbe, a szereplők tulajdonképpen önmaguk ismétlődéseivé válnak, itt pedig máris megcáfoltam korábbi önmagam, az olvasó is megnyugodhat végre, hiszen ebben a történetben soha nem fog bekövetkezni gyilkosság (mert akárhányszor is következne be, a történet önmaga megismétlésébe fog kezdeni). Nyilván, így utólagosan ezt a konklúziót a címekben is tetten érhettem volna. Nem mindegy, hogy az ember ösvényekről vagy egy parkról beszél. Az ösvények mindig újabb ösvényekbe torkollnak, ha ugyan véget érnek, azok meg újabbakba, és így tovább. A park viszont egy zárt egység, melyet az ember bejárhat (de körbe is járhat) tetszőlegesen választott utakon. Ebben a zárt egységben nagy valószínűséggel a tájékozódásunk időről időre megismétli önmagát, lesznek választásaink, melyek egybeesnek korábbi választásokkal, döntéseink, melyek korábbi döntésekkel, és folyton visszaérünk olyan pontokra, melyeket tájékozódásunk már felhasznál.

Mondhatnám, hogy Cortázar felülírja a borges-i modellt, de nem látom tanácsosnak. Helyesebbnek látnék valami olyasmit állítani, hogy Cortázar itt megerősít egy korábbi Borges-modellt, melyet Borges a Körkörös romokban állít fel, bár kevésbé teoretikus argumentumokkal, mint *Az elágazó ösvények kertjében*.

JEGYZETEK

1 Berszán István: Terepkönyv. Koinónia, Kolozsvár, 2007.

2 Jorge Luis Borges: Bábeli könyvtár. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2005, 25–26.

3 l. m. 32.

4 l. m. 25.

5 l. m. 26.

6 l. m. 29.

Kategoria: Fórum

Denumire autor: Serestély Zalán

Látó Szépirodalmi Folyóirat